

amely a XX. századi magyar történelem egészét vagy kisebb-nagyobb periódusát tekintette át, s mellettük valamelyest háttérbe szorultak a történetírás egyéb területei. Hubai László munkája egyfajta jelzőként is felfogható, és remélni lehet, hogy az egyébként

szép hagyományokra visszatekintő forrásfeltáró, adatgyűjtő munka is új lendületet fog venni a második évezred elején. (*Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. ... o.*)

Püski Levente

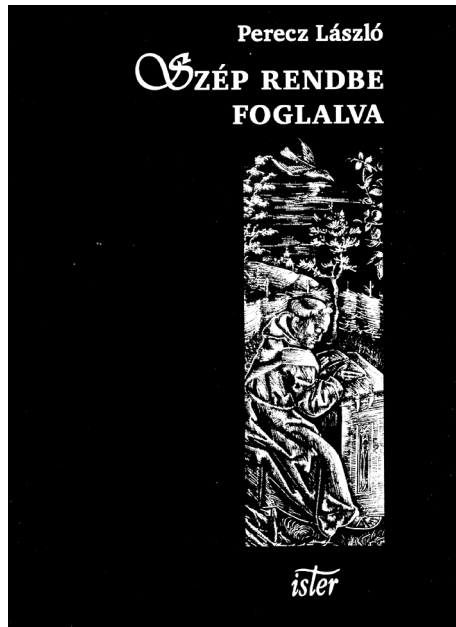
PhD., egy. doc. (Debreceni Egyetem)

Perecz László *Szép rendbe foglalva*

Arcképvázlatok a magyar filozófia történetéből

A kötet egészét a szerző Poszler Györgynek ajánlotta, ez nagyon jellemző, és messzemenően indokolt. Poszler ugyanis – akinek nemrégiben ünnepeltük a 70. születésnapját – oly módon formálta munkásságában az esszének a magyar filozófiai irodalomban hagyományos műfaját, hogy bár bizonyos fokú szubjektivitást a látásmódban meghagyott, a szubjektívizmust következetesen száműzte, s esszéisztikus stílusban írt tanulmányait a tudományos objektivitás és a tudományban szokásos apparátus minden kellékével ellátta. Ezáltal nemcsak az „esszé”-műfaj kulisszái mögé bújó tudománytalanság (neveket hadd ne említsünk) módszerét utasította el, de az olyan nagyok, mint Lukács György vagy Karácsony Sándor esszéisztikus írásainak ama sajátosan „filozofikus” módszerével is szakított, ahol végső soron többet tudunk meg az esszé szerzőjéről, mint a tárgyáról – miközben a gondolatgazdagságot és a megformálás igényességét persze megtartotta. A tartalmi és stílári megformáltság ugyanezen – s mondhatni következetesen és sikeresen megvalósított – igénye jellemzi Perecz László írásait is.

A tizenkét esszé tizenkét magyar filozófusról (vagy: filozófiai íróról) készült. A „szép rendbe” foglaltságot szolgálja az Előszó, az Utószó és a függelékként megadott Hivatkozások alapos jegyzetapparátusa. Az Utószó, *Magyar filozófia* címmel, a szerzőnek egy

angol filozófiai enciklopédia számára készített szócikke, mely a következőképpen szakaszolja a magyar filozófia történetét: Kezdetek (Temesvári Pelbárt és Apácai Csere János), Viták és teljesítmények (Kant-vita, Hegel-vita, Erdélyi és Eötvös), Az intézményrendszer kiépülése és működése (Alexander, Böhm, a fiatal Lukács és a Vasárnapi Kör, valamint Pauler és Prohászka), A kommunizmus évtizedei (a marxista Lukács és a Budapesti Iskola, továbbá Lakatos, Bibó és Hamvas), végül 1989 után (a mai helyzet). A szócikkben még említésre kerülő filozófusok közül a kötetben külön írást szentel a szerző Mannheim Károlynak, bár Hauser Arnoldnak (és Lakatos Imrének) sajnos már nem – továbbá a sajnálatosan nem is említett Fülep Lajosnak és Karácsony Sándornak sem. Pedig

az ily módon kiegészített névsor már fölmutathatta volna a magyar filozófia történetének minden igazán reprezentatív alkotóját. Ám ne feledjük: nem kézikönyvről, hanem esszégyűjteményről van szó, ahol ennyi szubjektivitás nemcsak megengedhető, de talán kifejezetten helyénvaló is. Ha tehát a szerző az Előszóban ezt írja: „A tizenkét személyiség, meggyőződésem szerint, a magyar bölcséleti hagyomány tizenkét legjelentősebb szereplője” (7. o.), akkor ez *cum grano salis* értendő.

Az esszék megírásának módszeréről és mondhatni műhelytitkairól a szerző a következőket írja: „Az enciklopédia-szócikk személytelenségével és szikárságával szemben az arcképek megpróbálnak személyesek és élettelieliek lenni: hagyományos értelemben vett esszéknek készültek tehát. Néhányat közülük még önállóan, egymásra való tekintet nélkül készítettem, később azonban mindinkább egy virtuális kötet darabjainak kezdtem tekinteni őket. Jelenlegi formájukban teljes terjedelmi-szerkezeti egységet mutatnak. Mindegyikük pontosan egy ívnyi terjedelmű, mindegyikük következetesen azonos szerkezetet követ: egyenként kilenc, mindig a szóban forgó gondolkodótól származó idézethez fűzött reflexiói mozaikjából épülnek föl. A mozaikok tudatosan variálják a különböző absztrakciós szinteket [...] Nem adatszerű ismereteket szeretnének közölni [ezeket azonban a Hivatkozásokban megtalálja az olvasó!]: a kiválasztott filozófusok életének és művének valamiféle vízióját próbálják nyújtani.” (7–8. o.) Mintának a szerző „a húszas-harmincas évek [magyar] esszéisztikáját”, valamint „néhány híres külföldi mintát” tekintett, mintegy célul tűzve ki a szellemtörténeti módszer egyesítését a nemes ismeretterjesztéssel. (uo.) Mindehhez még annyit tehetünk hozzá, hogy a kötet minuciózus gondosságú megformálása *A lélek és a formák* hasonló eljárását idézi föl.

„Az írás igazsága: Temesvári Pelbárt” szerint Pelbárt „lenyűgözően művelt és [...]

megdöbbenően kevésbé eredeti” – íme, a magyar filozófia történetének legősibb és legautentikusabb hagyománya (16. o.)! – A „Szép rendbe foglalva: Apáczai Csere János” szerint a tragikus sorsú Apácai – a szerző a nevet a régies, úgymond hagyományörző formában írja – elutazása és hazatérése között szerencsétlen korszakváltás zajlott le Erdélyben: meglehet, de akkor alighanem a valóban adekvát viszonyok tértek vissza a pillanatnyi „aranykor” föllángolása után (35–37. o.). – A „Különbözni, egyezni: Erdélyi János” szerint a megkésett hegelianus Erdélyi: „A kor színvonalán álló hegelianizmust képvisel – akkor, amikor a kor színvonalán már nincs hegelianizmus.” (65. o.) – A „Misericordianus frater: Eötvös József” szerint Eötvösnél – akinek a címben idézett, Széchenyi naplójából származó minősítését a szerző a „megdöbbenően gonosz, fölháborítóan igazságtalan” és ugyanakkor a „mélységesen lényeglátó” jelzőkkel illeti – „a küldetéstudat mélyén [...] az irgalom érzése munkál” (79. o.). „Az érzelemtől előbb a racionális programig, majd a program kudarca nyomán ismét vissza az érzelemhez: az eredendően romantikus indítású és szemléletének romantikus elemeit mindvégig megőrző személyiség útjának lehető legtömörebb summája ez.” (79–80. o.) A fiatal Lukács annakidején pontosan így summázta a romantikus Ibsen pályaképét. ... – „A pozitivizmustól az újidealizmusig: Böhm Károly” szerint Böhm nagy hatásának titka a filozófus rendkívüli műveltsége és erre alapozott rendszerépítő készsége: „A szisztematikus kurzusok sorában tanít filozófiai propedeutikát, lélektant, értékelméletet, logikát és esztétikát egyaránt. A történeti kurzusokban az antikvitástól az újkorig tekintti át a bölcséleti rendszereket. Akár szisztematikus, akár történeti kurzust vezet, előadásain rendkívüli műveltséganyagot görget magával. Matematikai és irodalmi, fiziológiai és biológiai, kémiai és képzőművészeti adatok és utalások tömegével érvel, olvasmányai

hatalmas tengeréből mindenkor a megfelelő példát emelve gondolatmenetébe.” (114. o.) – „A filozófiai gondolat fényénél: Alexander Bernát” szerint a *nemzeti filozófia* kérdése Alexander „bölcseleti munkássága legfontosabb gondolatainak egyike” (127. o.). Alexander ugyanis a magyar filozófia sajátosságait kívánta meghatározni az egyetemes filozófiatörténet keretei között: eszerint a magyar filozófia „bízik a gondolatban”, de a német idealizmust a franciához hasonló „világossági szükségletével” és az angolhoz hasonló „valóságserzetével” korrigálja. – A „Maszkok mögött: Pauler Ákos” szerint Pauler objektívizitikus platonizmusa mögött szinte nárcisztikus finomságú szubjektivizmus rejtőzött, s a szerző szubtilis, ugyanakkor szociologikusan fundált elemzésekkel bontja ezt ki Pauler egyéniségéből. Böhm, Alexander és Pauler – másként és másként – nemzetközi mércével is magas szinten művelték a filozófiát, ám az igazi eredetiség még belőlük is hiányzott. A fordulat csak Lukács György *oeuvre*-jében történik meg.

„A döntés börtönében: Lukács György” szerint a fiatal Lukács szellemi fejlődése nagyon is logikusan vezetett el a *paulusi* fordulathoz, döntése következtében viszont egy olyan eszmei börtönbe helyezte magát, melyből épp azért nem tudott többé szabadulni, mivel falait maga emelte maga köré. (A szerző az elemzésekben gyümölcsözően alkalmazza Lee Congdon és Poszler György eredményeit.) Percz sikeresen kerül el Lukács megítélésének végletes egyoldalúságait: sem apológiát, sem anatómiát nem kíván gyakorolni. Az eszméiben mondhatni „revizionista”, módszerében viszont mondhatni „dogmatikus” marxista Lukács: „Olyan valaki [...], aki a bírálaton keresztül igazol, és az igazolást elvégezve gyakorol bírálatot.” (172. o.) Az esszé Lukács egyik legmeggyőzőbb portréja. – Az „Emigrációból emigrációba: Mannheim Károly” szerint Mannheim is sajátos útkeresés nyomán jutott el a tudásszocio-

lógia elméletéhez: már a *vasárnapos* filozófus metafizikai ihletésű gondolataiban is ott rejtőzött a későbbi antimetafizikus tudásszociológus. – „Az élet mint tett és mű: Prohászka Lajos” szerint Prohászka „mélységesen introvertált ember, tragikusan magányos személyiség”, akinek „kultúrkritikai bölcselete valódi filozófia: életproblémáinak megfogalmazási és megoldási kísérlete” (219. o.), s aki ugyanakkor – anélkül, hogy ezt erőltetve szándékolná – egyben sajátosan magyar történetfilozófiát is teremt lenyűgöző és a történelem objektív tényeit vízióvá szublimáló *vándor és bujdosó* elméletével. – A „Távol az agóntól: Hamvas Béla” szerint meggondolandó annak az ötletnek az igazsága, hogy Hamvas a magyar Nietzsche. Hiszen Hamvas szerint a tudomány „a lététől elszakadt és az életbe süllyedt modern ember instrumentuma, [...] diadalmenete voltaképpen léthazugságokon alapul, [...] fiktív konstrukcióval igazából csupán világhatalmi rendszerek megalapozásához járul hozzá” (242. o.). (Tessék ezt összevetni Feyerabend szociológizáló tudományelméletével!) Ahogyan általában Nietzsche, a magyar filozófiában kétségkívül Hamvas a posztmodern úttörője. – A kötet záró darabja, a sokatmondó című „Szintézis helyett: Bibó István” szerint Bibónak: „Életében a feledés a sorsa [...] A halálát követő évtizedben [...] műve az eszmei szintézis lenyűgöző mintája lesz.” Lányi Gusztáv legutóbb publikált impozáns Karácsony-monográfiájában meggyőzően érvel amellett, hogy az egymással élesen vitatkozó Lukácsnak, Karácsonynak és Bibónak valójában sokkal több köze volt egymáshoz, mint azt felszínesen gondolni lehetne. Ugyanakkor, írja Percz: „Ő egyáltalán nem azt tekinti céljának, hogy különböző ideológiák között közvetítsen, hogy eltérő eszméket egyetlen szintézisben egyesítsen. Antispekulatív beállítottságú gondolkodó, a 'dolgát magát' néző teoretikus, az 'ép realitásérzék' szükségességét emlegető elméletíró.” És itt fölvetődhet

a kérdés: nem volt-e igaza Alexander Bernátnak, amikor valami hasonlót emlegetett a magyar filozófia nemzeti sajátosságaként?

Perecz könyve mindvégig birkózást jelent ama hagyományos kérdéssel is, hogy vajon van-e magyar filozófia. De valójában van-e hát vajon „angol”, „francia”, „német” stb. filozófia? Nem sokkal inkább az egyetemes filozófiának vannak történetileg kialakult „nemzeti” iskolái, s ezeknek sajátos tradíciói? Ha így fogjuk föl a dolgot, a válasz nem lesz oly nehéz. Temesvári Pelbárttól, mondjuk Pauler Ákosig a magyar filozófia története – mint Perecz írja – recepciótörténet. Színvonalas és egyre színvonalasabb recepciótörténet azonban, egyre több eredeti fölvillanással. És Lukácstól, mondjuk Bibóig már valóban eredeti – és ezért egyetemes jelentőségre is szert tevő – filozófusokkal van dolgunk. S ennek a vonulatnak folyamatosan két jel-

legzetes – hol egymással küzdő, hol egymásba fonódó – sajátosságát figyelhetjük meg empirikusan: egyfelől az esszéisztikus megformálásra, másfelől a szociologizáló elemzésre való hajlamot. (Az utóbbi alkalmasint összefügg a magyar szellemi kultúra erős jogi kötődéseivel.) Mindkettő a fiatal Lukács Györgynél jelent meg először teljes vérteteiben: *A lélek és a formák*, illetve *A modern dráma* lapjain. Tetszik vagy sem: a magyar filozófia történetében azóta mindenki Lukács György köpönyegéből bújt ki. Perecz László esszékötete – mellyel a szerző immár véglegesen a magyar filozófiatörténet-írás első vonalában vívott ki helyet magának – maga is e magyar filozófiai tradíció folytatása. (*Ister, Budapest, 2001, 309 o.*)

Lendvai L. Ferenc

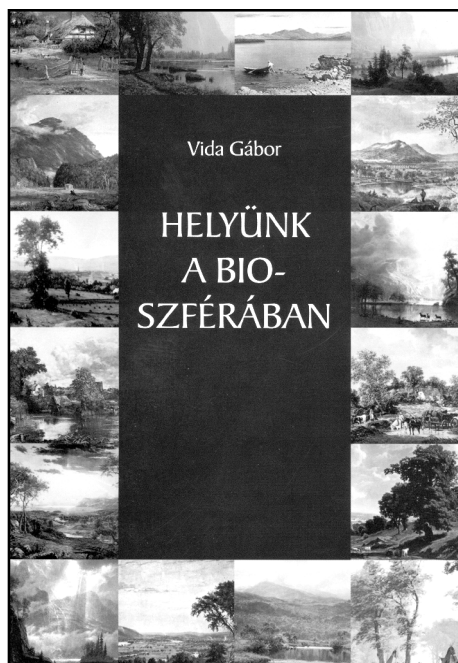
a filozófiai tud. dokt.,
egy. tanár (Miskolci Egyetem)

Vida Gábor:

Helyünk a bioszférában

Korunk, a 21. század embere számos, megoldásra váró feladattal szembesül, a társadalmi egyenetlenségektől a terrorizmusig, a gazdasági kérdésektől a bioszféra kedvezőtlen megváltozásáig. Mint Vida Gábor jelen rövid, gondolatébresztő művéből megtudjuk, ezek a kérdések számos vonatkozásban összefüggnek egymással, és végső soron kapcsolatban állnak a túlnépesedéssel, a földi erőforrások túlzó kihasználásával, a földrajzilag egyenetlen gazdasági fejlettséggel és nem utolsósorban a bioszféra, a természetes ökológiai rendszerek kedvezőtlen emberi módosításával. Vida akadémikus W. S. Broeckert, a nemrég Kék Bolygó-díjjal kitüntetett neves tengerkutatót idézi: *Kék bolygónk a legkritikusabbnak ígérkező évszázadába lép.* E gondolat adja meg a kötet alaphangját, és vonul végig az egyes fejezeteken.

Vida Gábor jól ismert a magyar tudományos és szélesebb közvéleményben mint a

környezetünk jövőjéért aggódó tudós. E könyv első fejezetéből azt is megtudhatjuk, hogy a Természet, a környezet szeretete